

УДК 81'25+811.111

Балацька О.Л., Куц О.В., Педашев С.А.
Полтавський національний технічний університет імені Юрія Кондратюка

ОСОБЛИВОСТІ АНГЛО-УКРАЇНСЬКОГО ПЕРЕКЛАДУ БАГАТОКОМПОНЕНТНИХ ТЕРМІНІВ: ЛЕКСИЧНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ

Анотація. Статтю присвячено аналізу особливостей відтворення англійських багатокомпонентних термінів при їх перекладі українською мовою. Особлива увага у статті приділена розгляду перекладацьких лексичних трансформацій, що зазвичай використовуються для забезпечення адекватного перекладу. Проаналізовано лінгвістичні особливості сучасних багатокомпонентних термінів. У результаті проведеного дослідження було виявлено, що з метою забезпечення адекватного перекладу англійських термінів українською мовою, за умови відсутності необхідного еквівалента того чи іншого терміна, доцільно використовувати конкретизацію, додавання, вилучення, а також калькування, транскодування та описовий переклад.

Ключові слова: лексичні трансформації, англійські терміни, багатокомпонентні терміни, адекватний переклад, англо-український переклад, конкретизація, додавання, вилучення, калькування, транскодування, описовий переклад.

Balatska O.L., Kuts O.V., Pedashev S.A.
Poltava National Technical Yuri Kobdratyuk University

PECULIARITIES OF ENGLISH-UKRAINIAN TRANSLATION OF MULTI-WORD TERMS: LEXICAL TRANSFORMATIONS

Summary. The article analyzes peculiarities of rendering the meaning of English multi-component terms when translating them into Ukrainian. The article focuses on describing lexical transformations that are commonly used to ensure adequate translation. Linguistic features of modern multi-word terms have been analyzed. As a result of the study, it has been found out that if there is no equivalent of a term, it is expedient to use concretisation, addition, omission, calque, transcoding, and descriptive translation in order to ensure an adequate translation of English terms into Ukrainian.

Keywords: lexical transformations, English terms, multi-word terms, adequate translation, English-Ukrainian translation, concretisation, addition, omission, calque, transcoding, descriptive translation.

Постановка проблеми. Серед найбільш актуальних проблем сучасного перекладознавства чільне місце посідає вивчення особливостей англо-українського перекладу науково-технічної літератури [5; 7 та ін.], зокрема перекладу термінів, оскільки англійські терміни становлять важливу складову частину науково-технічних текстів і одночасно являють собою одну з найголовніших проблем їх перекладу.

Переклад термінів завжди становить певні труднощі для перекладача, через те, що у різних країнах світу наука й техніка перебувають у постійному розвитку. Цю тенденцію можна пояснити постійно зростаючим потоком англомовної інформації з різноманітних галузей знань, а також процесами міжнародної інтеграції та глобалізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Протягом останніх десятиріч перекладознавство збагатилося науковими розвідками, присвяченими розгляду різноманітних аспектів перекладу науково-технічної літератури, зокрема перекладу термінів. Високий внесок у розвиток теорії та практики перекладу зробили Н. Александрова, А. Белова, Л. Борисова, Ю. Зацний, Р. Зорівчак, Т. Кияк, А. Коваленко, В. Комісаров, А. Науменко, Е. Скороходько, О. Старикова, О. Суперанська, О. Чередниченко, Л. Черноватий та ін. Особливості термінологічних одиниць, а також способи їх перекладу українською мовою вивчалися багатьма лінгвістами, серед них Б.Н. Головін [2], С.В. Єлісеєва [4], А.Я. Коваленко [7], В.І. Карабан [5], В.І. Корунець [9; 10], Д.С. Лотге [14] та інші.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Хоча терміни були об'єктом досліджень багатьох фахівців, подальшого вивчення потребують особливості перекладу багатокомпонентних термінів з англійської мови на українську, адже хоча на перший погляд здається, що зазначена проблема цілком досліджена, утім переклад термінів, котрі не мають еквівалентів в українській мові залишається актуальним питанням для сучасних науковців, оскільки через особливості англійської та української мов перекладач може стикнутися із певними проблемами при їх перекладі, незалежно від ступеня володіння мовою оригіналу та мовою перекладу чи від об'єму його фонових знань.

Мета статті. Метою даної роботи є дослідження лінгвальних особливостей англійських багатокомпонентних термінів та особливостей їх відтворення українською мовою за допомогою застосування лексичних трансформацій.

Виклад основного матеріалу. Термін (від лат. *terminus* – межа, кінець) – слово або словосполучення, що визначає чітко й однозначно окреслене поняття і його співвідношення з іншими поняттями в межах певної сфери.

У науковій літературі можна знайти різні класифікації термінів за їх структурою, проте у даній роботі ми поділяємо точку зору авторів, які поділяють терміни на однокомпонентні та багатокомпонентні. До однокомпонентних термінів відносимо такі терміни, що складаються лише з однієї лексичної одиниці. До багатокомпонентних термінів зараховуємо терміни, до складу яких входять декілька лексичних одиниць. Відповідно багатокомпонентний термін – це синтаксична конструк-

ція, яка складається із кількох слів – компонентів, семантично і синтаксично пов'язаних між собою, та номінує спеціальний предмет, поняття чи процес певної галузі знань [8, с. 21].

Багатокомпонентний термін має властивості терміна, з одного боку, та властивості словосполучення, з другого. Як термін він характеризується системністю, наявністю дефініції, тенденцією до моносемії в межах свого термінологічного поля, відсутністю експресії, стилістичною нейтральністю. Як словосполучення – це певна синтаксична конструкція, що складається з декількох слів на основі підрядного граматичного зв'язку [16, с. 193].

Багатокомпонентні терміни відіграють значну роль у терміносистемах досліджуваних мов, оскільки за допомогою синтаксичного способу утворилося від 60% до 95% складу термінології європейських мов, що свідчить про їх переважання багатокомпонентних термінів над однокомпонентними [3].

Відповідно синтаксичний спосіб побудови нових термінів можна назвати найбільш продуктивним, що пояснюється високою здатністю лексичних одиниць до різноманітного комбінування й можливістю збільшувати склад компонентів у міру нагромадження ознак, за допомогою яких здійснюється послідовна диференціація певних явищ [13, с. 11].

Термінологічні словосполучення відтворюють родо-видову ієрархію терміносистеми. Стрижневим в аналітичних термінах виступає іменник, оскільки саме він виконує таксонімну функцію, виражаючи родові поняття, а видовими виступають залежні іменники, прикметники, інколи прислівники [6, с. 62].

Що стосується особливостей перекладу багатокомпонентних термінів, то насамперед, варто зазначити, що як загальноживані слова з однієї мови на іншу терміни не перекладаються. Найпоширенішою та найуживанішою є така модель перекладу термінів: «поняття – український термін», а не «іншомовний термін – український термін». Тлумачення і переклад термінів базується на умінні сприймати термін у цілому з урахуванням значення всіх його терміноелементів.

З метою забезпечення адекватного перекладу термінів, необхідно мати належну мовну інтуїцію, володіти термінологією рідної мови та мати ґрунтовні фонові знання у відповідній галузі, причому повне розуміння тексту перекладачем є обов'язковою умовою адекватного перекладу будь-якого науково-технічного тексту, оскільки механічне заучування / відтворення термінів, без проникнення у їх сутність, без знання відповідних явищ та процесів, про які йдеться в тексті оригіналу, може призвести до грубих помилок у перекладі. Через це лінгвістично-перекладачу у своїй роботі необхідно обов'язково користуватися не лише довідковою літературою з відповідної галузі, спеціалізованими лексикографічними джерелами та пошуковими мережами системи Інтернет, а й тісно співпрацювати з фахівцями відповідної галузі.

Загалом процедура перекладу атрибутивних словосполучень складається з таких операцій:

1. Дихотомічне членування терміну на означувальний та означуваний компоненти (ними можуть бути слово або група слів) до тих пір, поки кожний з компонентів не буде представлено одним або двома словами.

2. Встановлення характеру семантичних зв'язків між складовими означуваного компоненту [5].

Зазвичай за основу багатокомпонентних термінів беруться найбільш уживані і загальноприйнятні терміни. Особливі труднощі перекладу викликають саме вони, оскільки їх значення не завжди точно відповідає значенню складових елементів. До того ж, у деяких випадках спостерігається зміна порядку компонентів атрибутивної групи [18].

Крім того, досягнення адекватності перекладу серед усього іншого пов'язане з умінням грамотно ідентифікувати перекладацьку проблему і здійснити відповідну перекладацьку трансформацію.

На сьогодні існує безліч визначень та класифікацій перекладацьких трансформацій запропонованих різними науковцями. Так, наприклад, Я.І. Рецкер визначає трансформації як «прийоми логічного мислення, за допомогою яких ми розкриваємо значення слова вихідної мови в контексті та знаходимо йому відповідність в мові перекладу [17, с. 34].

Л.С. Бархударов визначає перекладацькі трансформації як численні і якісно різноманітні міжмовні перетворення, які здійснюються для досягнення перекладацької еквівалентності («адекватності перекладу») всупереч розбіжностям у формальних і семантичних системах двох мов. За визначенням Л.С. Бархударова, при перекладацьких трансформаціях відбувається заміна окремих лексичних одиниць (слів і стійких словосполучень) вихідної мови лексичними одиницями мови, які не є їх словниковими еквівалентами, тобто взятими ізольовано, що мають інше референційне значення, ніж передані ними в перекладі одиниці вихідної мови [1, с. 89].

Зазвичай виокремлюють два типи перекладацьких трансформацій: граматичні та лексичні.

У своїй роботі «Курс перекладу» Латишев Л.К. визначає лексичні трансформації як «відхилення від словникових відповідників». Лексичні трансформації застосовуються головним чином через те, що обсяг значень лексичних одиниць мови оригіналу та мови перекладу не збігається [11, с. 145].

До причин, що зумовлюють використання лексичних трансформацій при перекладі слід віднести:

1. Різне бачення предметів об'єктивної дійсності, засноване на виділенні в відповідних словах двох різних мов двох різних ознак.
2. Різницю в семантичній структурі слова.
3. Різницю в сполучуваності.
4. Традиційне для кожної мови вживання слова або слів [12, с. 89].

Зупинимось більш детально на способах перекладу англійських термінів-словосполучень на українську мову, які мають найбільшу питому вагу.

У разі якщо лексикографічні джерела не дають точного еквівалента певного терміна або коли варіантні відповідники певного терміна мови оригіналу відсутні, зазвичай при перекладі англійських багатокомпонентних термінів використовуються: транскодування, калькування, описовий переклад (у даній роботі, услід за В.Н. Комісаровим, ми не розрізняємо поняття «спосіб перекладу» та «перекладацька трансформація»), конкретизація, додавання, а подекуди – вилучення.

Калькування є одним з найпростіших способів перекладу термінів-словосполучень, і полягає у здійсненні дослівного перекладу, приміром: *line watermark* – *лінійний водяний знак*, *drafting table* – *креслярський стіл*.

У наведених прикладах українські відповідники англійських термінів утворені шляхом вибору першого словникового відповідника кожного з компонентів.

Калькування може застосовується не лише при перекладі усіх компонентів багатокомпонентного терміна, а й для відтворення лише одного з його компонентів.

Описовий переклад полягає в передачі значення слова за допомогою розширеного пояснення, наприклад: *Arctic oil* – *нафта, яка видобувається на північному сході Канади*; *customs terminals* – *термінали, де здійснюється митний контроль*; *Beaumont oil* – *дорожнє масло з те-хаської нафти*.

Перевагою описового перекладу є можливість найбільш повного розкриття суті явища, що описується, а його основний недолік – певна громіздкість.

Під час перекладу англійських багатокомпонентних термінів неминуче постає питання компресії в мові, оскільки це характерне для англійської мови явище не спостерігається в українській мові, через що стислість виразів англійської мови створює великі труднощі під час їх перекладу українською мовою, вимагаючи декомпресії [18].

Тому у деяких випадках для того, щоб правильніше і зрозуміліше передати зміст тексту перекладу, перекладачеві може знадобитися використати **додавання**, тобто ввести кілька додаткових слів. Ця трансформація застосовується через відмінності синтаксису, граматики, відсутності чітких лексико-семантичних еквівалентів у мові перекладу, а також іноді з суто стилістичних міркувань [15, с. 29].

Зокрема, слід звернути увагу на переклад термінів-словосполучень за допомогою використання різних прийменників, наприклад: *barrier sentry* – *вартовий біля шлагбауму*, *air filter oil* – *масло для повітряних фільтрів*, *wall-bearing construction* – *конструкція з несучими стінами*.

При перекладі можуть додаватися лексичні одиниці, які належать до інших частин мови, наприклад: *concrete-bent structure* – *конструкція з бетонних вигнутих елементів*.

Для перекладу окремих компонентів багатокомпонентних термінів може використовуватися **траскодування**, за якого звукова та/або графічна форма слова вихідної мови передається засобами абетки мови перекладу, наприклад: *colour printer* – *кольоровий принтер*, *tape perforator* – *стрічковий перфоратор*, *fuse resistor* – *занобіжний резистор*.

Втім, перш ніж застосовувати цей спосіб перекладу, власне як і при використанні описового перекладу, перекладач повинний перекоонатися, що в мові перекладу відсутній перекладний відповідник терміна, що перекладається, інакше через транскодування в мові перекладу можуть виникнути дублетні (синонімічні) терміни [5, с. 283].

При здійсненні англо-українського перекладу також можливе застосування **конкретизації**, за якої одиниця з більш широким значенням передається в мові перекладу одиницею з більш вузь-

ким значенням: *antitheft unit* – пристрій протиугінної сигналізації, *acid-refined oil* – масло сірчанокислотної очистки, *storage unit* – блок пам'яті.

Вилучення припускає ігнорування в процесі перекладу деяких семантично надлишкових слів, які не несуть важливого смислового навантаження, а їх значення часто комплексно відновлюються в перекладі [9, с. 157]. Вилучати можна лише ті елементи смислу, що певним чином дублюються в оригіналі за нормами мови оригіналу або передача яких мовою перекладу може порушити норми останньої [5, с. 311–312]. Наве-

демо приклади: *accumulator unit* – акумулятор, *assisted take-off unit* – прискорювач взльоту.

Висновки і пропозиції. Таким чином, переклад багатокomпонентних термінів викликає певні труднощі. З метою забезпечення перекладу зазначених термінів українською мовою, варто використовувати калькування, описовий переклад, траскодування, а також конкретизацію, додавання та вилучення.

Перспективи подальшої роботи вбачаємо у дослідження англо-українського перекладу багатокomпонентних термінів, котрі відносяться до різних технічних дисциплін.

Список літератури:

1. Бархударов С.Л. Мова і переклад. Москва : Міжнародні відносини, 1975. 240 с.
2. Головин Б.Н. Термин и слово. Горький : Изд-во Горьковского ун-та, 1982. 132 с.
3. Гринёв С.В. Введение в терминоведение. Москва : Московский лицей, 1993. 309 с.
4. Єлісеева С.В. Переклад і локалізація у сфері інформаційних технологій. *Наукові праці. Філологія. Мовознавство*. 2015. Вип. 243. С. 32–36.
5. Карабан В.І. Переклад англійської наукової і технічної літератури: Граматичні труднощі, лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні проблеми. Вінниця : Нова книга, 2004. 576 с.
6. Книщенко Н. Багатокomпонентні терміни української дорожньо-будівельної терміносистеми. *Наукові виклади*. 2014. № 3. С. 62–66.
7. Коваленко А.Я. Загальний курс науково-технічного перекладу : навчальний посібник. Київ : ІНККОС, 2001. 290 с.
8. Коптілов В.В. Теорія і практика перекладу : навч. посіб. Київ : Юніверс, 2002. 208 с.
9. Корунець І.В. Порівняльна типологія англійської та української мов. Київ : Наукова думка, 2003. 285 с.
10. Корунець І.В. Теорія і практика перекладу (аспектний переклад) : Підручник. Вінниця : «Нова Книга», 2003. 448 с.
11. Латышев Л.К. Технология перевода. Москва : Академия, 2001. 320 с.
12. Левицкая Т.Р., Фитерман А.М. Проблемы перевода. Москва, 1976. 208 с.
13. Лепеха Т.В. Лексико-семантичні та словотвірно-структурні особливості судово-медичної термінології : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова». Дніпропетровськ, 2000. 20 с.
14. Лотте Д.С. Образование системы научно-технических терминов. Основы построения научно-технической терминологии. Москва, 1961. 200 с.
15. Миньяр-Белоручев Р.К. Как стать переводчиком? Москва : «Готика», 1999. 176 с.
16. Місник Н.В. Аналітичні терміни у складі термінології клінічної медицини. *Українська термінологія і сучасність : Зб. наук. праць*. Київ : КНЕУ, 2001. Вип. IV. С. 193–194.
17. Рецкер Я.И. Перевод и переводческая практика. Москва : Международные отношения, 1974. 38 с.
18. Сніговська О.В. Особливості перекладу англійських і новогрецьких Економічних багатокomпонентних термінів. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна»*. Випуск 61. 2016. С. 329–332.